

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXVI. ÉVF.

1934. MÁJUS—JUNIUS

3. FÜZET

Uj világ küszöbén. ¹

A földi ember mindennapi sorsát az Istenben vetett hit mellett a macro-cosmosban végbemenő s évmilliókban lejátszódó események — a természeti katasztrófáktól eltekintve — közvetlenül nem érintik. A globuszon, ezen a sötét csillagon az emberre, a társadalomra, a nemzetekre és az egész emberiségre kiható események, az emberi társadalom világában, a társadalom fejlődésében játszódnak le.

Érthető tehát, ha újabban a hőstörténelem keretében mind nagyobb jelentőséghez jutnak: a gazdaságtörténet és kulturtörténet.

Azzal ugyanis ma már tisztába jöttek a lelki adottságuk folytán elhivatott történetirók, hogy az emberiség fejlődése egymásra ható eszmék és gazdasági adottságok eredménye s ekként az emberiség multját csupán a köztörténelem szemüvegén át nem lehet megismerni. Csak az a história lehet az élet tanítómestere, amely az emberiség fejlődését egyetemes szemlélet és szemléltetés mellett tudja megjeleníteni, clönkbe varázsolni.

Én az *átfogó* szemlélet eredményében arra kívánok súlyt fektetni, hogy az egész nagy emberi társadalom tagozódása — a milieu-elmélet figyelembe vétele — a *fajok* szerint *ismeretes*, de ma még kevésbé ismert az a tagozódás, amely az emberi társadalomnak jelenségeit a lelki adottság, a lelki habitus, a lelki élet megnyilvánulásai alapján szemléli, osztályozza és értékli. A lélekelemzés maga is új tudományként jelentkezik, bár ez a képesség kis területen a „lélekbe látó emberek“ egyéni sajátságaként a tömegvezetésre hivatottaknál mindig megvolt.

A lelki analízis gondolatával ma már az öt világrészt nem a politikai térkép szerint kell néznünk, ha a jövő fejlődésnek irá-

¹ A budapesti D. F. Egyletben 1934. II. 23-án tartott felolvasás.

nyát vizsgálni akarjuk, hanem a lelki adottság szerint. Az emberi társadalom fejlődéséből a lelki tényezőket kikapcsolni nem lehet.

Akármit hirdetnek is a materialisták, az emberi társadalom fejlődésében történelmi fordulópontok idején mindig a lelki adottság szerint, a nagy tömegek lelki adottsága adja meg a fejlődés útját, még a meglévő világrend összeomlása árán is. Ez mindig így volt és mindig így is lesz, amíg ez a keserű levében forgó föld egymással kapcsolatban levő embereket hord a hátán. Minden fejlődés az emberi érintkezés eredménye és minden rombolás az ember uralomvágyának, hódításvágyának elszomorító emléke.

Ezt mi a mindent megértő, fölvilágosodott ember appercipialó képességével kell, hogy fogadjuk és életfelfogásunkat ehhez kell, hogy szabjuk.

A népek lelki adottságának szemléletében pedig előttünk új térkép alakul. A tagozódás a politikai térképtől eltérően ez:

a) a mindig misztikus Délázsia — az Indiák a szigetvilággal és Középamerikával: a mythologia világa. Ez a mithologiai világ Délázsiaiában összeolvad a következő nagy lelki-kultusszal: a vallásossággal.

b) A vallásos hit által mozgatott embertömegek területe a Csendes-Oceántól, Ázsia keletétől az Atlanti-Oceánig, Európa nyugatjáig terjed.

c) E nagy, irányadó vallási kultusz nyugati területén: a Földközi tenger mellékétől a keleti és nyugati egyház elválasztó vonalán át föl a Skandináv félszigetig ma egy fejlettebb lelki kulturáltság terpszkedik: az iránytmutató filozófikus világnézet. Ny. E. Kultusz.

d) A jelen kort jellemző technikai, materialista kultúra karakterisztikus területe: a filozófikus kultúra területétől Észak-Franciaország—Belgium—Hollandia—Németország, Svéd—Norvég-ország déli része — Anglia és az Atlanti tengeren át Észak-Amerika keleti iparterülete. Az 5 világrész többi területei a lelki kultúra szempontjából ezidőszerint figyelembe nem jöhetnek.

Négyféle lelki adottság világszemléletei állanak ma egymásmellett és egymással szemben és e négyféle lelki adottságu emberek tömegének életcélja rejti magában a mai nagy világhatásztrófát.¹⁾

¹ Ez a szemlélet szolgálhat avatottak részére útmutatóul arra, hogy a világtörténelmi problémák megoldását hol, merre keressék.

E világtelfogások összeütközésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy minő más hatóerőt jelent a mythoszok, a vallások és filozofiák világát élő emberekkel szemben a materialista életfelfogást élők átütő ereje: a soffőr-típus képviselőinek föllépése.

Ha most a messzikeletet kikapcsolva közelebbről és minket érintőleg vizsgáljuk ezt a világszemléletet, azt észleljük, hogy:

az assyr—babyloni—egyptomi—sémi kulturák kifejezetten a *vallási* törvények keretében élték ki történelmi szerepüket.

A görög filozofikus életszemlélet a vallás háttérbe szorításával az erkölcsi világregdet valósította meg. De minő magas erkölcsi világregdet! A görög mythologia istenei az Olympuson inkább az értelem, mint az érzelem szüleményei voltak.

A római birodalom a letűnt vallási és erkölcsi korszak vallás-erkölcsi tanításait a jog formalizmusába gyurta bele s az állam feje egyben a vallás feje is: pontifex maximus. A kereszténység államvallássá tétele után a keleti egyházban a legfőbb pap a világi fejedelem marad, míg a nyugati keresztény kulturában az egyházi hatalom a világi hatalomtól elválik. A pápaság a valláson át volt ura az emberek vallás-erkölcsi életének.

Ez a keresztény vallás-erkölcsi világnézet telítette meg a nyugateurópai kulturát 2000 év óta és ez került szembe napjainkban az amerikai gyarmatkulturát megvalósító vallási üldözöttek és az Európából büntetésük elől menekült gangszterek, valamint a fejlett technika területén élők *materialista* kulturájával.

Igy került szembe: a mi területünkön a filozofikus vallás a technikával. Ha a mythológiát, vallást, filozofiát és materializmust a lelki-élet megnyilvánulási formájaként fogjuk föl, akkor ezek egyszerűsítve: *kulturformáknak* jelentkeznek.

Ezeknek a kulturformáknak az átmeneti időszakai, mint az új kulturszellem manifestációja, mindig megrázkódtatásokkal, forradalmakkal és diszharmonióval vannak telítve.¹

Az emberi társadalom fejlődésének mi nyugateurópaiak ma ily sorsdöntő fordulatában vagyunk. Az egész európai vallás-erkölcsi kultúra szembe került a se Istent, se embert nem ismerő kegyetlen materializmussal.

¹ A vallási forradalmak, a szabadság forradalmak, gazdasági forradalmak, mindig az emberi társadalom fejlődésének egy nagy átalakulási korszakával esnek egybe.

Vallás és technika.

A két korszellem eme szembekerülése áldozatokat követel, mert *a korszellem minden manifestációja martírok vérében keresztelkedik meg.* Így volt ez a vallási szabadság korában, így volt a polgári szabadságok manifestációja alkalmával s így történik a gazdasági, amint ma kifejezik: a világgazdaság jelszava alatt folyó nemzetközi küzdelemben. A különbség csupán méretbeli. A vallási és polgári szabadság küzdelmei ember-martírokat fogyasztottak; ezzel szemben a világgazdaság végkimenetelétől — tekintet nélkül az egyesek bukására és lesüllyedésére — nemzetek sorsa függ. Ezzel a világfelfogással a tömegirányításra hivatottak tisztában kell, hogy legyenek, anélkül, hogy a *társadalmi élet mindennapi megnyilvánulásaiban máról-holnapra bekövetkező változást várnának*

Az egy esztendő természetváltozás mulása se váratlan fordulatokban jelentkezik. Az első jelenség a sárguló faleveleken mutatkozik, amely átmege a vérvörös színekbe, de amelyeknek háttérben ott van az emberiség örök reményét szimbolizáló örökzöld lombzat.

A tavasz se tör be teljes ünneplő köntösben, hanem a szerény, fehér hóvirágtól a gyöngyvirágon át a sárgaszínekben dobzódo virágmezőn keresztül vonul be az emberiség örökké virulásának szimboluma, a piros rózsza.

És mi ezt a folyamatot szépnek, természetesnek tartjuk!

Az emberi társadalom évszázados fordulójában mutatkozó változások is ilyen lassú, rendszeres folyamatok és emberileg érthetők lesznek, mihelyt az egocentricus világfelfogás helyébe a társadalom forgatagában porszemnyi ember sorsát a saját kicsinységéhez szabjuk s hulló falevélnék nézzük.

Ezt tisztán láthatjuk és minden nagyobb szellemi erő kifejtés nélkül megérthetjük, ha a stratégiai szabályok szerint legutóbb megjátszott világháboru szinpadán, a főszereplők elvonulása után, a szenvedély által mozgatott embertömegek jeleneteit szemléljük.

A materiálizmus jelszavai szerint csoportosult szociálisták és kommunisták a valláserkölcsi alapon álló s minden emberre egyaránt érvényes szabályok szerint berendezkedve levő polgári társadalommal szemben az osztályuralmat valószínűsítik meg.

Vajjon ezek előtt érték volt egy ember? Vajjon ezek különböztek társadalmi értékek között?

Vajjon ezek előtt értéket képviselt egy messzi mult erkölcsi értékeit magában hordó osztály? Nem! Példa a nagy francia forradalom. És példa reá Oroszország is.

Ez az új szellem életigénylése a multtal szemben.

Ez az új korszellem, mint Phenomén határtalan követelésekkel lép fel, új kinyilatkoztatásként elterjeszkedik, mindent a saját irányának követésére kényszerít és magához szab, úgyhogy mellette a mult minden értéke jelentéktelenként csörömpöl, ami ezelőtt harmonikusan összhangzott.

Az új korszellem manifesztációja az embereket az utolsó idegzálílg felizgatja és ez a felizgatott tömeg átalakítólag hat mindenre: társadalomra, társadalmi berendezkedésekre, osztálytagozódásokra, sőt, amit leginkább szoktunk megjegyezni és számon tartani: az államformára is.

A mai gép és technika korszaka azért félelmetes, mert az emberi ész által megkonstruált gépnek az ember rabszolgája lett.

A gép óriási tömegeket termel és nagy tömegeket tesz máróhnapra munkátlanná, az életet dimenziónálja, nagyvonaluvá teszi, a gondolkozásnak új irányt szab és ennek megfelelően átalakítja a kifejezésformákat, a gondolatszárnnyát: a nyelvet is. Ezért van az, hogy az öregek a modern költők nyelvét már nem értik, míg a fiatalok új kinyilatkoztatásokat olvasnak belőlük! Ezért kiált fel Trabenius: az új manifesztáció uralkodik. Kész a technokrácia!

Lásuk azonban szemtől-szemben, egész lelkiségében ez új manifesztáció jelenségeit.

Uniformizálódás.

A mai társadalmi berendezkedés a nyugat-európai keresztény kultúra keretében:

a) az állampolgári egyenlőség és az egyéni szabadság; valamint

b) a magántulajdon és a munkaszabadság alapján történt.

A mai korban ezen eszmék, fogalmak a materializmus jegyében uralomra törő technokrácia mellett úgy csörömpölnek, mint a kristályüvegek összetört cserepei.

Valóban úgy tetszik, mintha az uralkodó *eszmék* s az emberek szükségai között bekövetkezett volna az ellentét, amely ama

fogalmakkal együtt minden létező viszonyok átalakulását vonná maga után — mondja br. Eötvös J.¹

A valóság az, hogy az általános elégedetlenség abból eredt, hogy a kor eddigi uralkodó eszméit félreértették s oly értelemben fogták föl, amely valódi jelentésökkel *ellenkezik*.

E helyen nem kívánok részletesebben foglalkozni a szabadság és egyenlőség gondolatának krisztusi tanításával, csak kiemelem, hogy a nyugateurópai kultúra keretében kezdetben a *szabadság és egyenlőség* a tulvilági életre vonatkozó tanítás volt. A keresztyén egyház tanai szerint minden népnek s a nép minden egyes tagjának egyenlő eshetősége van hite által az üdvösségre. Mi is ezt az egyenlőséget valljuk és hirdetjük.

Az ezen túl menő egyenlőség: a polgári *egyenlőség* — mindig csak eszköz, mód volt az *egyéni szabadság* megvalósítására.

Az *egyéni* szabadságra való törekvés és *jogosultság* nem teszi azonban egyenlőkké az embereket sem társadalmi érték tekintetében, sem a közösség szempontjából. Az egyenlőségnek a fenti szempontok szerint való teljes félreértése tette beteggé a nyugateurópai keresztyén kulturát, amely a hitbeli egyenlőséget a társadalom fejlődésével arányban álló nagy értékkülönbségekkel összecserélte.

A lelki ségen nyugvó nyugateurópai kultúra a hitbeli egyenlőségből sarjadzott polgári felfogását most sem akarja társadalmi vonatkozásban helyesen értelmezni, amikor kulturája az egyéni értékkülömbözetre, a mechanizáltan jelentkező értékkülömbözésre fektetett új korszellemmel: a technokráciával került szembe. Pedig mily óriási értékkülömbözőség van a gépet konstruáló mérnök, feltalálók és az egyszerű gépmunkás között, hogy egyebekről ne is beszéljek.

A mai nyugateurópai társadalom bátran szembe kell, hogy szálljon a tévesen értelmezett Rousseau-féle „természeti egyenlőség“ hamis és általános gondolatával, mert a társadalom vezetésének értéktelen egyének kezébe kerülése önmagában a polgári társadalom *fejlődését veszélyezteti*.

Az kétségtelen, hogy minden egyén, mint a társadalom tagja az élethez és a becsületes megéléshez való jogot igényelheti, ámde ennek a megvalósulása a vezetésre hivatott kiváló egyénektől inkább várható, mintha a tévesen értelmezett *egyenlőség alapján* arra hi-

¹ A XIX. század uralkodó eszméi: II. 9 old.

vatlan egyén a tömeg sorsának irányítója.¹ A tömeg, sajnos, a népbolondítóknak hisz, amíg a saját bőrén nem tapasztalja ki a balgaságokat.

A leegyszerűsítő, a szintező egyenlőség a kultura veszedelme, mert az e táborhoz tartozók a kor követelményeihez alkalmazkodni nem tudnak, a társadalom fejlett követelményeinek megfelelni nem képesek, telítve vannak gyöngeségük tudatában a civilizáció, a haladás ösztönszerű gyűlöletével és a mindenkori társadalom elégedetlenjeinek nagy táborát növelik.

Emberi szívünk tele van a mai kor emberei egyéni tragédiájának átérzésével. A társadalom értékes egyéneinek megmentése a hivatott vezetők állandó gondja, de az értéktelen elégedetlenkedők részére a fajtát legmélyesébben szerető legnagyobb magyar: Széchenyi gondolatát vetitem, aki így kiált fel: az emberek folyton sirnak és panaszkodnak a megváltozott korra, a megélhetés nehézségeire, de azzal nem akarnak törődni, hogy ők magukat előkészíték a megváltozott korra.

Lothrop Stoddart megállapítása szerint: a civilizációnak egész iránya határozottan az *egyenlőtlenések* fokozása felé halad.

Mindenekelőtt az egyénnel szemben támasztott követelmények mindig és mind összetettebbek és differenciáltabbak. A képesség működése soha azelőtt nem volt oly jelentős és nyilvánvaló, mint ma.

Az igazság az, hogy a civilizáció haladásával a társadalmi helyzet mindinkább sorosan egybeesik a *faji értékességgel*. Más szavakkal kifejezve: egy adott népesség nemzeti iránya az, hogy élettanilag mind jobban és jobban differenciálódik, a felső társadalmi osztályokban az *értékes* természeti képességekkel megáldott egyének aránya állandóan *növekedik*, míg az alsó társadalmi osztályokban az *értéktelenek* aránya nő.

Ez a társadalmi ellentéteket még jobban kiélezi.²

Az egyetemes szemléletnél tudatosan kerültem a demokrácia

¹ Ha ez a nyugateurópai kultura továbbra is fenn akar maradni, akkor az egyes fajokon és államok keretein belül sem marad más hátra, mint a legszigorubb selectióval a legértékesebb egyéneket kiválogatni és a faji értéket kitermelni.

² Jegyezzük meg azonban az „eszesség“ és „tudás“ közötti különböztetést. Az eszesség az agynak a kapacitása (képesége), a tudás az agynak töltöttsége. A nevelés csak a lehetőség előbbre vitele.

fogalmának a használatát, de a mi viszonyainkra és téves társadalmi felfogásainkra tekintettel itt is a legélénkebb színfoltokat használok a korkép élessé tételére.

Az emberiség történetében a demokráciát soha se szánták a degeneráltaknak; az oly ország, amelyben szabadon tenyészik az értéktelen demokrácia, nem halad a demokratikus szabadságok kiterjesztése felé.

A történelemben mindig meg lehet különböztetni a felfelé törő demokráciát a dekadens, hanyatló, elbukó és zsarnok jármába hajtott demokráciától. Fajomra vonatkoztatva büszkén hirdetem, hogy a székelység — minden más történelmi meghatározás érintetlenül hagyásával — a történelem útján mindig fölfelé törő faj volt és a kultúra bármily küzdelmeiben az is fog maradni. Erre kiváló faji tulajdonságai predestinálták — hacsak el nem fajul a székely vér.

Épen ezért nem féltém én kelet néptermő fájának e leggyönyörűbb, legegészségesebb, virágos kedélyü fajtát semmiféle dekadens demokráciától.

Demokrácia — abban az alakban, amint azt napjainkban szabadosan idealizálják, a földi boldogságnak tulrajzolt képe; arra izgatja a kiseszüt, hogy reméljen az *emberi lények lehetetlen egy-szintre* hozásában.

A legtöbb, amit becsületesen hihetünk, hogy elérhető, az *alkalomnak*, a lehetőségnek tisztességes *egyszintre* hozása, de minden lépés, amit efelé a cél felé teszünk, mind élesebben hozza napvilágra az átöröklésnek — a különböző tehetségeknek — azokat az alapvető *egyenlőtlenségeit*, amelyeket semmiféle környezeti erőlködés még nem javíthat, legkevésbé az erkölcstelen és egészségtelen demokrácia és ennek vadhajtása, a jogosulatlan protectio! A demokrácia e jellegzetes megnyilvánulásaival azért foglalkozhatom e helyen ily szabadszellemben és helyesen értelmezett nyíltsággal, mert a mi egyházunkban a demokráciának mindig az volt a nyíltan vallott értelme, hogy az egyéni kiválóság, az egyéni arravalóság, az egyéni érték a köz javára istápolandó, kifejlesztendő, mert csak a kiválók képesek arra, hogy a köznek hasznos szolgálatokat tehessenek.¹

¹ A mult hagyományaiban gyökerező ez a magas erkölcsi nézőpont az egy évszázadot meghaladó időben, már 1812-ben kiadott gondnoki utasításban megörökítést talált ekké: t:

Egyházunk egész története azt bizonyítja, hogy hiveinek csekély száma mellett is azért tudta helyét megállni és történelmi egyházhoz méltó szerepét betölteni, mert időszerűen mindig kiváló vezérei támadtak. Ez pedig úgy volt lehetséges, hogy a demokrácia helyesen felfogott értelmében s a protestáns szellemnek megfelelően az *egyénségek* kifejlesztésére nagy súlyt helyezett!

Ez a helyesen felfogott és értelmezett demokratikus egyenlőség és polgári szabadság. Ezt a világszemléletet kell szembehelyezni a technokráciával, ha élni akarunk!

Az egyenlőség és szabadság fogalmának, eszméjének téves, beteges és veszedelmes tartalmu felfogása mellett lássuk a tulajdon és munkaszabadság egymásba kapcsolódó eszméit is, a ma néző szövegéből.

A mai kor társadalmi, berendezkedése a magántulajdon szentségén és a munkaszabadság eszméjén épülvén föl, döbbenetesnek jelentkezik előttünk egyfelől a magántulajdon megsemmisítésének iránya a kommunizmus formájában és a szabad pályaválasztás és munkavállalás a kényszermunka irányában.

A magán-tulajdon szentségét az egyetemesebb közérdek kielégítése céljából a kiterjesztett. kisajátítás szűkítette. Ebben a vonatkozásban az államérdek felette áll az egyéni érdekek s ebben a teljes kártalanítás elve mellett társadalmi szempontból még nem találhatunk kifogásolni valót.

A mai polgári társadalom azonban nem akar ezen túl a szocialisták és kommunisták törekvéseire kellő súlyt fektetni, holott a polgári társadalommal szemben a szocializálás valóban a magántulajdon felosztására tör, ami végeredményében a kommunizmusban torkollik.

Én mindig azt hirdetem, hogy a tömegek lelkébe a tömegbolondítók téveszméi helyett a helyes hitszellemet azért kell beplántálni, hogy a társadalmi fejlődés egyenletes végbemenetelét bevárni

... az inspector curatorok tehát nagy vigyázattal legyenek, hogy kivált a jóra menendő és jó talentumu gyermekek a felsőbb iskolákba átküldtessenek és erre a helybeli papok munkálkodásán kívül magok tekintetök közbevetésével is az olyatén gyermekek boldogságát és *vallásunk javát* nem tekintő szülék reá vétessenek és a tisztességes mesterségek tanítására ösztönöztessenek. (Tóth: III. k. 224. l. 19. pont.)

tudja, mert a társadalmi fejlődés irányát a tömeglélek követelésével szemben feltartóztatni nem lehet.

A magántulajdon rendszerén nyugvó társadalom gazdasági berendezkedésének izgalmait ma éppen az váltja ki, hogy maga az állam is bele avatkozik a magán gazdálkodás szabadságába.

Itt természetesen, a háboruval járó kényszer korlátozások után, oly jelenséggel állunk szembe, amely a világgazdasági krízis folyamánya.

A polgári társadalom a multban magára nézve elégségesnek találta az állam által nyújtott *személy és vagyónbiztonságot*.

A szabad versenyben azután az egyén tehetsége és vagyona szerint igyekezett családi életét berendezni és gyermekeinek jövőjét biztosítani.

A nagy technikai fejlődés azonban a világtávolságokat lecsökkentvén, az egyes államok csupán a *személy és tulajdonszabadság* védelméről sem polgáraikat, sem magokat nem látják kellően biztosítva.¹

Az államok nemzetközi szerződésekkel igyekeznek pótolni az állami hatalom gyöngeségeit, de addig, amíg az államok szolidarisan a magántőke tulkapásaival szemben a helyes korlátozó módot meg nem találják, a világtőke folytatni fogja kiméletlenül a saját nyereségének biztosítására irányuló összes terveinek valóra váltását.

Ebben a küzdelemben a szervezett munkásság évtizedek óta szintén kiméletlen harcot folytat.

A magántőke, a magán tulajdon küzdelme foly le ma a munkaszabadsággal, a munka becsületes jutalmával szemben. A profit — az értéktöbblet tisztességes elosztásának nagy problémája ennek a küzdelemnek a magva.

Dr. Tóth György.

(Folytatjuk.)

¹ A magán-vagyon a kartellek és trösztök formájában oly hatalommá erősödött, hogy ma már az állampolgárok egyenesen az államtól várják a nagy magántőkével szemben a gazdasági védelmet — és másfelől a gazdasági produktumok értékesítésének biztosítását.

A mai emberiségre gazdaságilag az a szinte kivédhetetlen helyzet állott elő, hogy a szabadmozgású világtőke a globusnak azon a pontján jelenik meg, amely reá nézve hasznosnak jelentkezik és a ma széttagolt s egymással szemben elzárkózott államok magukban nem tudnak kellő erőt kifejteni a nagy világtőke helyi *nyomásával*, vagy *elvonásával* szemben.

A misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában.

— Második és befejező közlemény.¹ —

V.

A kereszténység eredetének történelmi módszerrel való kutatása az angol deistákkal kezdődik a XVIII. században, akiknek jelentősége ezen a téren az, hogy ők voltak az elsők, akik a kereszténység történetét egyszerűen mint emberi történelmet tekintették és az újszövetség könyveit is éppen olyan módszerrel tették vizsgálat tárgyává, mint minden más történelmi dokumentumot. A deisták fellépésétől kezdve a kritikai kérdések egész sora kezdett megjelenni főképen a német teológiai irodalomban. Ez érdekes történelmi fejlődést mi ez alkalommal nyomon nem követhetjük és több évtizedet átugorva, csupán a XIX. század végén virágzásnak indult vallástörténeti iskola elért eredményeit kívánjuk egy néhány szóban összefoglalni.

Heitmüller német teológusnak a vallások történeti összehasonlítása terén végzett tanulmányai, különös tekintettel a misztériumi kultuszokra, fontos lépést jelent a kereszténység eredetének történelmi módszerrel való tanulmányozása terén. Az iskola másik tagja, Gunkel, azt a meggyőződést hirdette, hogy keleten, több évszázaddal a római birodalom előállása előtt, egy gnosztikus eredetű szinkretikus vallásnak kellett keletkeznie, amelynek központi hittétele a feltámadásban való hit volt. Ez a kereszténység előtti gnoszticizmus valamilyen úton behatolt a judaizmusba és a judaizmuson keresztül befolyást gyakorolt az őskereszténységre, még Pál apostol kora előtt. E téren legfontosabbak Reitzenstein Richard német filológus és teológus kutatásai.² Reitzenstein 1904-ben „Poimandres“ címen egy

¹ Az első közlemény a K. M. 1934. évf. 1. sz. 31. l.

² A Harvard Theological Review, 1929 októberi számában L. Salvatorelli értekezése: „From Locke to Reitzenstein.“